

tacten genoemd, als een van de sleutels tot integratie en emancipatie voor allochtonen in het algemeen. Uit dit laatste empirische hoofdstuk leren we dat de vrouwen in dit onderzoek zich ergeren aan de bemoeizucht en 'disciplineren' die dit beleid met zich meebrengt.

Conclusie

De analyses van het veldwerk in Delfshaven laten daarmee, naast de bevestiging van de moeilijke positie van deze Marokkaanse vrouwen door hun beperkte sociaal kapitaal, op veel vlakken ook een ander beeld zien dan de beleidsmakers voorschotelen. De diversiteit van betekenissen binnen de groep vrouwen, de intergenerationele verschillen en de aandacht voor het eigen handelen van de vrouwen nuanceert de eenzijdige nadruk op achterstand en immobiliteit.

Dit is natuurlijk allemaal heel goed nieuws voor de kritische onderzoeker met een activistische of emancipatorische agenda, maar wanneer blijkt dat veel respondenten aangeven groot belang te hechten aan het leren van Nederlands kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat de eenduidigheid van het antwoord verbonden is aan de betrokkenheid van de onderzoekster bij de taallessen. Het ligt voor de hand dat cursisten zich niet onverschillig zullen tonen over het leren van Nederlands tegenover een docent of vrijwilliger (de rol die Van den Berg aannam), die ook nog eens het 'weer een Nederlander die wil weten hoe het met ons zit' representeert. Helaas vind ik de kritische houding, zoals getoond in de theoretische hoofdstukken en gedurende het boek ook naar de beleidsmakers, niet terug in een reflectie op de impact van de dataverzamelmethode. Van den Berg presenteert zich weliswaar niet als een 'alwetende verteller' (2007: 49), een positie die ze bekritiseert, maar reflecteert in de uitwerking te weinig en te selectief op de invloed van de aangenomen rol en positie.

Kwalitatief onderzoek en het gewone leven: een nieuwe handleiding

Sjaak van der Geest

Crang, M. & I. Cook. *Doing ethnographies*. Los Angeles: Sage, 2007, 244 pagina's, ISBN 0-7619-4446-x, € 35,00 (hardcover: ISBN 0-7619-4445-1, € 96,00).

Doing ethnographies is een handleiding voor kwalitatief onderzoek. 'Etnografie' is een modieuze term geworden die nu in de meest verscheiden disciplines gebruikt wordt. Het woord moet de lezer erop attenderen dat de voorliggende studie niet zomaar een conventioneel droog wetenschappelijk betoog is, maar oog heeft voor sociale en culturele context en historische contingentie of het onderwerp nu medische technologie, stadsplanning of

landbouw is. Het past helemaal bij die populariteit van het concept dat deze handleiding geschreven is door twee sociaal geografen.

Beide auteurs waren zo'n twintig jaar geleden verbonden aan de Universiteit van Bristol waar ze op basis van hun eigen veldwerkervaring een handleiding hadden geschreven die verkrijgbaar was bij de secretaresse van hun afdeling. Het hier besproken boek is een – op veler verzoek, zeggen de auteurs – bewerkte en uitgebreide versie van die eerste 'grijze' handleiding. Het was onvermijdelijk dat de prijs ook werd 'uitgebreid', van 5 naar 23 Engelse ponden.

Het wemelt van de onderzoekshandleidingen, waarom moest deze aan de lijst toegevoegd worden? De auteurs geven onder meer als reden dat de bestaande handleidingen niet praktisch genoeg waren, omdat zij onvoldoende aangaven hoe de gepresenteerde methoden tijdens het veldwerk werkten. *Doing ethnographies* bestaat uit twee hoofdstukken aan de voorbereiding van het onderzoek, vier gaan over specifieke onderzoeksinstrumenten (participerende observatie, interviews, focusgroepen en filmische methoden) en twee richten zich op analyse en schrijven.

De auteurs situeren zich in het hart van de hoofdzakelijk in de antropologie gevoerde discussies over interpretatieve benadering, subjectiviteit/intersubjectiviteit en reflexiviteit. Zij verzetten zich tegen een essentialistische en gereïficeerde opvatting over cultuur als een vastliggende entiteit waar men zich binnen of buiten kan bevinden. De onderzoeker, zo benadrukken zij terecht, maakt zelf altijd deel uit van de 'cultuur' van degenen bij wie hij onderzoek verricht. Onderzoek doen is dan ook niet eenvoudig verzamelen van data maar een sociaal gebeuren. Onderzoekers en respondenten/informanten betreden samen een sociaal veld waarin veel meer gebeurt dan het uitwisselen van informatie. Bovendien wordt de verstrekte informatie intens gekleurd door het sociale proces waar die informatie-uitwisseling deel van uitmaakt.

Onderzoek is daarom onvermijdelijk subjectief en de auteurs beseffen dat die kwalificatie tot onrust leidt bij hun geografisch lezerspubliek. Zij trachten die onrust te bezweren door erop te wijzen dat ook zogenoemde objectieve methoden veel subjectiviteit bevatten die veelal ongemerkt passeert en daarom verraderlijker is dan de geëxpliciteerde subjectiviteit van de kwalitatieve onderzoeker. Door te reflecteren op het autobiografische karakter van keuze, uitvoering en analyse van het onderzoek bereikt de onderzoeker een aanvaardbare en transparante vorm van subjectiviteit. Bovendien zijn er manieren om het theoretische belang van de bevindingen van kwalitatief onderzoek te valideren.

Een ander belangrijk uitgangspunt voor deze handleiding is de overtuiging dat het onderzoeksproces niet netjes in drie opeenvolgende periodes kan worden ingedeeld: lezen, onderzoek doen en schrijven. In kwalitatief onderzoek lopen deze drie activiteiten voortdurend door elkaar heen. Al tijdens het voorbereidende lezen wordt verkennend onderzoek verricht en geschreven, en op zijn beurt gaat het lezen door, zowel tijdens het veldwerk als in de fase van het analyseren en schrijven. De keuzes die men maakt tijdens het veldwerk en bij de interpretaties en analyses van het materiaal komen mede voort uit een voortdurende dialoog met het werk en de bevindingen van andere auteurs. En tot slot: analyseren – proberen te begrijpen hoe het nu 'zit' – doet de onderzoeker van begin tot eind, iedere dag.

Dit weinig gestructureerde karakter van kwalitatief onderzoek wordt nog versterkt door de vervaging van de grens tussen wel en niet onderzoek doen. Een kwalitatief onderzoeker is ook onderzoeker als hij strikt genomen niet met zijn onderzoek bezig is. Gebeurtenissen in het 'gewone' leven vormen een belangrijke bron van inspiratie en inzicht voor zijn 'eigenlijke' onderzoek. De alledaagse werkelijkheid is immers het interpretatiekader van zijn bevindingen. Dit geldt al voor de onderzoeker die – zoals vroeger gewoon was – op een afgelegen locatie in een ver land veldwerk verricht en dus nog veel meer voor degene die thuis onderzoek doet waarbij onderzoek, academisch werk en privéleven ook in geografisch en temporeel opzicht elkaar continu overlappen.

Een derde deel van het boek gaat over analyse en schrijven; dat is aanzienlijk meer dan in de meeste andere handleidingen. Die ruime aandacht is terecht: uiteindelijk nemen analyse en schrijven veel meer tijd in beslag dan het pure veldwerk. Toch blijven ook in deze handleiding de tricks van het analyseren en de kunst van het schrijven tamelijk onderbelicht. Enerzijds komt dat doordat deze technieken zich nu eenmaal moeilijk laten beschrijven, anderzijds door het feit dat de vele voorbeelden die de twee auteurs uit hun eigen werk halen erg gecompliceerd zijn en – mij althans – weinig aanspreken. Ze roepen meer vragen op dan dat ze inzicht verschaffen.

Conclusie

Crang en Cook hebben een nuttige inleiding in kwalitatief onderzoek geschreven die enkele valse vanzelfsprekendheden ter discussie stelt, maar ik geloof niet dat zij hun ambitie van een concreter en praktischer handboek hebben waargemaakt. Het zij hun vergeven. Uiteindelijk is het met kwalitatief onderzoek net als met dansen en het proeven van pudding: je moet het gewoon doen. Hoe hard de auteurs van methodologieboeken ook foeteren tegen deze oude wijsheid, ze hebben hem nog niet weerlegd.

Een 'state of the art' van de huidige kwalitatieve onderzoekspraktijk?

Hilde Ham

Hak, Tony & Fred Wester (red.). *'Kwalitatief onderzoek: de praktijk. Waarneming, analyse en reflectie'*. Themanummer KWALON 23, 2003, 2(8), Amsterdam: SISWO, 161 pagina's.

In het voorwoord wordt vermeld dat deze bundel met tien verhalen veel meer is dan een verzameling willekeurige artikelen. Samen met andere deskundigen hebben Hak en Wester beschouwingen geselecteerd over recent afstudeer- en promotieonderzoek, waarin de praktijk van het onderzoek doen centraal staat. Ik ben benieuwd welke selectiecriteria